

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARINING KASBIY-PEDAGOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH DOLZARB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Hayitov A.I.

Nizomiy nomidagi O‘zMPU

Boshlang‘ich ta‘lim pedagogikasi

kafedrasi katta o‘qituvchisi, PhD.

Tel: (93) 585-13-30

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23238473>

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy-pedagogik kompetentligini rivojlantirish dolzarbligini asoslash masalasi yoritilgan.

Kalit so‘zlar: kasb, kasbiy tayyorgarlik, kompetenlik, kasbiy-pedagogik kompetenlik, amaliy tajriba, mustaqillik, ijodkorlik.

Annotation: this article covers the issue of substantiating the relevance of the development of professional and pedagogical competence of teachers of the future primary class.

Keywords: profession, professional training, competence, professional and pedagogical competence, practical experience, independence, creativity.

Аннотация: В данной статье освещается вопрос обоснования актуальности развития профессионально-педагогической компетентности будущих учителей начальных классов.

Ключевые слова: профессия, профессиональная подготовка, компетентность, профессионально-педагогическая компетентность, практический опыт, самостоятельность, креативность.

Oliy ta‘lim tizimida kasbiy kompetentlikni rivojlantirish va mustaqil ta‘lim samaradorligini oshirish maqsadida kompetensiyaviy yondashuv asosida o‘quv jarayonini qayta loyihalash, davlat ta‘lim standartlari hamda o‘quv dasturlarini zamonaviy talablar asosida modernizatsiya qilish, kredit-modul tizimi doirasida talabalar mustaqil ta‘limi ulushini kengaytirish, individual ta‘lim trayektoriyalarini shakllantirish, raqamli ta‘lim muhitini rivojlantirish, elektron platformalar va masofaviy ta‘lim vositalarini joriy etish, ilmiy-tadqiqot faoliyatini ta‘lim jarayoni bilan integratsiyalash hamda amaliyotga yo‘naltirilgan pedagogik tayyorgarlikni kuchaytirish bo‘yicha kompleks va tizimli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Hozirgi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta‘lim tizimi mazmun va metodik jihatdan tub o‘zgarishlar bosqichini boshdan kechirmoqda. Zamonaviy ta‘lim paradigmasi o‘qituvchidan nafaqat chuqur nazariy bilim, balki mustaqil fikrlash, innovatsion yondashuv, refleksiv tahlil va uzluksiz kasbiy rivojlanishga tayyorlikni talab etadi. Shu nuqtai nazardan, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida ularning kasbiy-pedagogik kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi.

Mustaqil ta‘lim esa mazkur jarayonda muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi. Chunki mustaqil ta‘lim o‘qituvchining o‘z bilimini rejalashtirish, tahlil qilish, baholash va takomillashtirish qobiliyatini rivojlantiradi. U pedagogning nazariy tayyorgarligini amaliy

faoliyat bilan uyg‘unlashtirish, ijodiy va tanqidiy fikrlashini shakllantirish, shuningdek, reflektiv va tadqiqotchilik ko‘nikmalarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Ta‘lim sohasidagi munosabatlar “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonun bilan tartibga solinib, qonunning 9-moddasida boshlang‘ich ta‘lim haqida so‘z yuritiladi. Unga ko‘ra umumiy o‘rta ta‘lim tashkilotining birinchi sinfiga bolalar ular yetti yoshga to‘ladigan yilda qabul qilinishi hamda boshlang‘ich ta‘lim oluvchilarda umumiy o‘rta ta‘limni davom ettirish uchun zarur bo‘lgan savodxonlik, bilim, malaka va ko‘nikmalar asoslarini shakllantirishga qaratilganligi belgilab berilgan[6].

O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasining 3-bobida Xalq ta‘limi tizimining asosiy maqsad va rivojlanish yo‘nalishlari belgilab berilgan. Ushbu ustuvor yo‘nalishlar doirasida pedagogika yo‘nalishidagi oliy ta‘lim muassasalarini ta‘limning kredit tizimiga bosqichma-bosqich o‘tkazish, pedagogika, didaktika, amaliy pedagogik psixologiya, metodika kabi fanlarga alohida e‘tibor qaratgan holda, o‘quv materiallarini va pedagogik baholashni ishlab chiqish orqali pedagog kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish; ta‘lim berishning zamonaviy nazariyalarini o‘zlashtirish, pedagogik psixologiyani tushunish, ta‘lim berishga kompetentli hamda shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar asoslarini egallashni ko‘zda tutgan holda pedagoglarni tayyorlash va qayta tayyorlash markazlari faoliyatini qayta ko‘rib chiqish; bo‘lajak pedagoglar uchun pedagogik faoliyatga moyillik va ijodkorlik qobiliyatlarini aniqlash va baholash imkoniyatini beruvchi metodlarni ishlab chiqish; kichik yoshdan o‘quvchilarda o‘qishga sog‘lom, kuchli va ta‘sirchan motivatsiyani shakllantirish hamda kasb tanlash, kasbiy o‘shishini mustaqil rejalashtirish, zamonaviy kasblarni egallash qobiliyatini rivojlantirish; zamonaviy darsliklar, o‘quv-uslubiy qo‘llanmalar uchun axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etgan holda multimedia ilovalarini yaratish; rivojlangan mamlakatlarning ilg‘or tajribasini o‘rgangan holda umumta‘lim muassasalarida o‘quvchilar o‘rtasida zo‘ravonlikni (buling) oldini olishga qaratilgan dasturlarni joriy etish; xalq ta‘limi tizimini innovatsion rivojlantirishning kelajak modelini shakllantirishga, mamlakatning intellektual va texnologik salohiyatini ko‘tarishga yordam beruvchi uzoq muddatli ssenariy asosida strategik rejalashtirish tizimini yaratish[2] kabi ustuvor vazifalarning ilgari surilganligi bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarni tayyorlashning kasbiy-metodik jihatlarini takomillashtirish, o‘quv jarayoni mazmunini yaxlitlash va o‘zaro aloqadorliklaridan unumli foydalangan holda reflektiv fikrlash imoniyatlarining sifat ko‘rsatkichlarini oshirish, xususan, ta‘lim jarayoni ishtirokchilarining o‘zini kasbiy jihatdan har tomonlama rivojlantirishga oid kompetensiyalarni rivojlantirish orqali bo‘lajak mutaxassislarni tayyorlash tizimini takomillashtirishning zarurligini taqozo etadi.

Sohaga oid adabiyotlar va ilmiy tadqiqotlarda “kasbiy-pedagogik kompetentlik” tushunchasi keng yoritilganiga qaramay, kasbiy kompetentlikni rivojlantirish jarayonida kompetensiyaning mazmuni va tarkibiy tuzilmasi yetarlicha aniq ifodalanmagan. Boris Ananyev ma‘lum bir faoliyat sohasida yuqori samarali faoliyatni kasbiy kompetensiyaning namoyon bo‘lishi, ya‘ni shaxsning o‘z bilim, ko‘nikma va qobiliyatlarini amaliy faoliyatda samarali qo‘llay olish darajasi sifatida izohlaydi [40, 69].

O‘.Q.Tolipov kasbiy tayyorgarlik mazmuniga quyidagicha to‘xtalib o‘tadi: “kasbiy tayyorgarlik mutaxassisning butun faoliyati davomida ma‘naviy-axloqiy hamda kasbiy

sifatlarining yanada takomillashishi, kasbiy kompetentlikning shakllanishi uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalar darajasini ifodalaydi”[48, 73-80].

60110400 – Boshlang‘ich ta‘lim bakalavriat ta‘lim yo‘nalishining malaka talablariga muvofiq, bitiruvchilar egallashi lozim bo‘lgan umumiy madaniy, pedagogik tajriba va fanga oid kompetensiyalar belgilab qo‘yilgan. Ushbu talablar tadqiqotimizda bo‘lajak mutaxassisning kasbiy-pedagogik tayyorgarligining muhim tarkibiy qismi hisoblangan kasbiy kompetensiya turlarini shakllantirish va rivojlantirish jarayonida markaziy ahamiyatga ega.

Quyida mavzuyimizning asosiy kategoriyalarini ketma-ketlikda ta‘riflarini va mazmuni berib o‘tamiz.

Kasb (lotincha: professio – rasmiy ko‘rsatilgan mashg‘ulot, ixtisoslik) – kishining mehnat faoliyati, doimiy mashg‘uloti turi; muayyan ish turini malakali bajarishga imkon beradigan bilim, mahorat, tajribani talab etadi. Kasblar ichida mehnat faoliyatining eng tor sohasi bilan ajralib turadigan ixtisoslar bor (masalan, vrachlik kasbida xirurg, oftalmolog, dermatolog va boshqa). Kasb, odatda, shaxsning asosiy tirikchilik manbai hisoblanadi.

N.A.Muslimovning fikricha, inglizcha “competence” tushunchasining lug‘aviy ma‘nosi “qobiliyat” demakdir, biroq, kompetensiya atamasi bilim, ko‘nikma, mahorat va qobiliyatni ifoda etishga xizmat qiladi[91]. Kompetentlik talaba tomonidan alohida bilim va malakalarni egallash emas, balki har bir mustaqil yo‘nalish bo‘yicha integrativ bilimlar va amaliy harakatlarning o‘zlashtirilishini nazarda tutadi.

Kasbiy kompetensiya — bu shaxsning o‘zining kasbiy faoliyatini samarali va sifatli bajarish uchun zarur bo‘lgan bilimlar, ko‘nikmalar va tajriba to‘plami.

Kasbiy kompetentlikning asosiy elementlari quyidagilardan iborat:

Bilim – kasb bilan bog‘liq bo‘lgan nazariy bilimlar va tushunchalar.

Ko‘nikmalar – bilimlarni amaliyotda qo‘llash, masalan, texnik ko‘nikmalar, muloqot qilish ko‘nikmalari, jamoada ishlash ko‘nikmalari va boshqalar.

Malaka – kasbga oid amaliy faoliyatdan olingan tajriba.

Kasbiy pedagogik faoliyatni amalga oshirishga tayyorgarlik, shuningdek, bo‘lajak pedagoglarning kasbiy harakatlarini o‘quvchilarning imkoniyatlari va individual xususiyatlari bilan bog‘lash, amaliy pedagogik faoliyatda o‘z harakatlarining oqibatlarini bashorat qila olish ko‘nikmalarini shakllantirishni ham anglatib, ushbu nuqtai nazardan, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida refleksiv kompetentlik tushunchasining mazmuniga to‘xtalib o‘tishni joiz deb hisoblaymiz.

A.K. Markova esa kasbiy kompetensiyani pedagogik kontekstda ishlovchi shaxsning professional faoliyatga tayyorgarligi sifatida ko‘radi hamda bu tushunchani o‘qitish jarayoni bilan bog‘laydi.

V.A. Adolf pedagogik kompetentlikni o‘qituvchining pedagogik faoliyatni mustaqil va ijodiy tashkil eta olishiga imkon beruvchi kasbiy bilim, malaka va tajribalar tizimi deb qaraydi.

Har ikki olim qarashlarida kasbiy-pedagogik kompetentlikning asosini bilim, amaliy tajriba, mustaqillik va ijodkorlikning pedagogik faoliyatda namoyon bo‘lishi tashkil etadi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish joizki, zamonaviy ta‘lim jarayonida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy-pedagogik kompetentligini rivojlantirish, ularni mustaqil fikrlash, pedagogik faoliyatni samarali tashkil etish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va mustaqil

qaror qabul qilishga tayyorlash muhim vazifalardan biridir. Shu nuqtayi nazardan, mustaqil ta‘lim imkoniyatlaridan samarali foydalanish, mustaqil ta‘lim topshiriqlarini kasbiy-pedagogik kompetentlik komponentlariga yo‘naltirish hamda ularni izchil amalga oshirishning pedagogik mexanizmlarini ishlab chiqish mazkur tadqiqot mavzusining dolzarbligini belgilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29-apreldagi 5712-sonli “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi 637-son Qonuni. – T., 23.09.2020.
3. “Kasb”, O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi (K-harfi). Toshkent: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2000–2006-yillar.
4. Муслимов Н.А. Касб таълими ўқитувчисини касбий шакллантиришнинг назарий-методик асослари: Дис. ... д-ра пед. наук. – Тошкент, 2007. – 315 Б. – 30 бет.
5. Hayitov, A., & Yusupova, I. (2022). Integrativ yondashuv asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mantiqiy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirish usullari. *Science and innovation*, 1(B7), 1262-1267.
6. Hayitov, A., & Azizova, S. (2023). Using the pedagogical creation of abdulla avlani in forming the moral qualities of primary class students. *European International Journal of Pedagogics*, 3(02), 8-13.
7. Anvar, H. Integrated Approach to Improving Pedagogical Abilities of Future Primary Education Teachers.